

गोतमो राहूगणः। मरुतः। त्रिष्टुप्, १,६ प्रस्तारपंक्तिः, ५ विराडूपा

आ विद्युन्मद्भिर्मरुतः स्वर्के रथैभिर्यात ऋष्टिमद्भिरश्वपर्णेः।

आ वर्षिष्ठया न इषा वयो न पतता सुमायाः ॥ १.०८८.०१

मरुतः- प्राणप्रतीका वायवः। विद्युन्मद्भिः ऋष्टिमद्भिः- विद्युदायुधसंपन्नैः। अश्वपर्णेः- अश्ववद्गमनशीलैः। स्वर्केः- शोभनगमनैः। रथेभिः- वाहनैः। आ यात- आगच्छत। सुमायाः- शोभनज्ञानवन्तो मरुतः। वर्षिष्ठया- वर्षणशीलया। इषा- एषणया। वयो न- पक्षिण इव। नः- अस्मान्। आ पतत- शीघ्रेण आगच्छत ॥१॥

तेऽरुणेभिर्वरमा पिशङ्गैः शुभे कं यान्ति रथतूर्भिरश्वैः।

रुक्मो न चित्रः स्वधृतिवान्पव्या रथस्य जङ्घनन्त भूम ॥ १.०८८.०२

ते- मरुतः। अरुणैः पिशङ्गैः- अरुणपिशङ्गवर्णैः। रथतूर्भिः- रथप्रेरकैः। अश्वैः- पृषदश्वैरिति प्रकरणार्थः। शुभे- शोभनचित्ते। वरम्- परम्। कम्- आनन्दं प्रति। आ यान्ति- आगच्छन्ति। रुक्मो न चित्रः- असाधारणं ज्योतिरिव। स्वधृतिवान्- स्वायुधोपेतः। रथस्य पव्या- रथचक्रेण। भूम- पृथिवीम्। जङ्घनन्त- घ्नन्ति। स्पृशन्तीति भावः ॥२॥

श्रिये कं वो अधि तनूषु वाशीर्मेधा वना न कृणवन्त ऊर्ध्वा।

युष्मभ्यं कं मरुतः सुजातास्तुविद्युन्मासौ धनयन्ते अद्रिम् ॥ १.०८८.०३

श्रिये- मङ्गलाय । वः- युष्माकम् । तनूषु- रूपेषु । अधि- उपरि । वाशीः- मन्त्राः । कम्-
आनन्दमयो मन्त्रार्थश्च । वना न- वृक्षा इव । मेधा- यज्ञान् । ऊर्ध्वा- ऊर्ध्वान् । कृण्वन्त-
कारयन्ति । सुजाताः- शोभनजन्मानः । मरुतः- प्राणविशेषाः । युष्मभ्यम्- वः । कम्-
आनन्दकरम् । रसप्रदम् । अद्रिम्- रसोपलब्धिस्थानं ग्रावाणं गिरिं वा । धनयन्ते-
सोमरसपूरितमकुर्वन् । रसोपलब्ध्यर्थं निर्मितं कोशं रसपूरितमकुर्वन् ॥३॥

अहानि गृध्राः पर्या व आगुरिमां धियं वार्कार्या च देवीम् ।

ब्रह्म कृण्वन्तो गोतमासो अर्कैरूर्ध्वं नुनुद्र उत्सधिं पिबध्यै ॥ १.०८८.०४

गृध्राः- पक्षिविशेषाः । मोक्षप्रतीकाः पक्षिणः श्रुतौ । अधः श्येनो जवसा निरदीयमित्यादिषु यथा ।
अहानि- दैवप्रज्ञाः । वार्कार्या- उदकैश्चित्ताधारशक्तिप्रवाहैर्निष्पाद्याम् । देवीम्- द्योतमानाम् । इमाम्-
एनाम् । धियम्- चित्तधारणाम् । परि- परितः । आ- आभिमुख्येन । आगुः- आगताः । अर्कैः-
पूजाभिः । ब्रह्म- मन्त्रम् । गोतमासः- अतिशयेन ज्ञानवन्तः । कृण्वन्तः- जपन्तः । उत्सधिम्-
आधारशक्तिप्रवाहधारिणीं धियम् । पिबध्यै- पानायानुभवायेति भावः । ऊर्ध्वम् । नुनुद्रे- प्रेरितवन्तः ।
णुद प्रेरणे ॥४॥

एतत्त्यन्न योजनमचेति सस्वर्हं यन्मरुतो गोतमो वः ।

पश्यन्हिरण्यचक्रानयोदंष्ट्रान्विधावतो वराहून् ॥ १.०८८.०५

मरुतः- प्राणविशेषाः । वः- युष्मदर्थम् । यत् । गोतमः- अतिशयज्ञानसंपन्नः । सस्वर्हं- जप्तवान् ।
स्वृ शब्दोपतापयोः । त्यत्- तत् । एतत्- ब्रह्म । न योजनम्- चित्तसमाधिरिव । युज समाधौ ।
अचेति- ज्ञायते । हिरण्यचक्रान्- हितरमणीयकर्मयुक्तान् । अयोदंष्ट्रान्- अयोमुखायुधान् ।
विधावतः । वराहून्- देवाह्वातृन् । मरुतः । पश्यन्- जानन् । इमं मन्त्रं जपति ॥५॥

एषा स्या वो मरुतोऽनुभर्त्री प्रति द्योभति वाघतो न वाणी।

अस्तोभयद्वथासामनु स्वधां गभस्त्योः ॥ १.०८८.०६

मरुतः- प्राणविशेषाः । स्या एषा- सैषा । वाघतः- स्तावकस्य । वाणी- वाक् । न- संप्रति ।
उपमार्थस्य संप्रत्यर्थे प्रयोग इति यास्कः । वः- युष्माकम् । अनुभर्त्री- भरणशीला सती । प्रति-
प्रत्येकम् । स्तोभति- स्तौति । गभस्त्योः- मरुतां बाह्वोः । स्वधाम्- स्थितमन्नम् । अनु-
अभिलक्ष्य । वृथा- अनायासेन । अस्तोभयत्- गोतमः तुष्टावेत्याधिभौतिके । सूर्य आत्मचैतन्यम् ।
सोमो धार्मिकरसानुभवः । सूर्यरश्मिश्चिदंशः । सोमरश्मी रसांशः । तयोः गभस्त्योः । या स्वधा
स्वधारणा स्थिता तामभिलक्ष्य गोतमो मरुतस्तुष्टावेत्याध्यात्मिके ॥६॥